

PANDEMIYA VA INQIROZLARLARNING IJTIMOY SOHALARGA TA'SIRINI BAXOLASH

Jumanov Eshmamat Turdiyevich

Toshkent amaliy fanlar universiteti,
Umumiqtisodiy fanlar kafedrasida dotsenti

E-mail: eshmamatjumanov@utas.uz

ORCID: 0009-0001-3544-4707

Ergashev Mirjon Yorqin o'g'li

International school of finance technology and science institute
Iqtisodiyot va kompyuter injiniring kafedrasida katta o'qituvchisi

Email: mirjonergashev@mail.ru

ORCID:0000-0003-1958-5419

Aslonov Muhammad Tosh o'g'li

Toshkent amaliy fanlar universiteti,
Umumiqtisodiy fanlar kafedrasida assistenti

E-mail: aslonovmuhammad@utas.uz

Аннотация

Ushbu maqola pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ko'rsatadigan ta'sirini o'rganadi. Maqolada ijtimoiy sohalarning ta'riflari va turlari, pandemiyalar va inqirozlar davrida ularning ahamiyati, yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Adabiyotlar tahlili asosida pandemiyalar va inqirozlar ijtimoiy sohalarga ta'sirining asosiy tendensiyalari aniqlanadi. Maqolada, shuningdek, ijtimoiy sohalarni qo'llab-quvvatlash, inqirozga qarshi choralar va kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar beriladi.

Калит so'zlar: Pandemiya, inqiroz, ijtimoiy soha, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy himoya, demografiya, bandlik, turmush darajasi, tengsizlik, psixologik salomatlik, inqirozga qarshi choralar.

Аннотация

Данная статья посвящена изучению влияния пандемий и кризисов на социальные сферы. В статье рассматриваются определения и виды социальных сфер, их значение в условиях пандемий и кризисов, возникающие проблемы и пути их решения. На основе анализа литературы определяются основные тенденции воздействия кризисов на социальные институты. Также предлагаются меры поддержки социальных сфер, антикризисные стратегии и рекомендации для будущих исследований.

Ключевые слова: пандемия, кризис, социальная сфера, здравоохранение, образование, социальная защита, демография, занятость, уровень жизни, неравенство, психологическое здоровье, антикризисные меры.

Abstract

This article examines the impact of pandemics and crises on social sectors. The article analyzes the definitions and types of social sectors, their importance during pandemics and crises, emerging problems and ways to overcome them. Based on the

analysis of the literature, the main trends in the impact of pandemics and crises on social sectors are identified. The article also provides recommendations for supporting social sectors, anti-crisis measures and future research.

Keywords: pandemic, crisis, social sector, health, education, social protection, demography, employment, living standards, inequality, psychological health, anti-crisis measures.

KIRISH

Pandemiyalar va inqirozlar XXI asrning asosiy global muammolaridan biri bo'lib, ular nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy sohalarga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. COVID-19 pandemiyasi butun dunyo bo'ylab ijtimoiy sohalarda chuqur o'zgarishlarga olib keldi va mavjud muammolarni yanada kuchaytirdi. Bu davrda sog'liqni saqlash tizimi haddan tashqari yuklandi, ta'lim jarayoni buzildi, ijtimoiy himoya tizimiga talab keskin oshdi, demografik ko'rsatkichlar yomonlashdi, bandlik darajasi pasaydi va tengsizlik kuchaydi.

Ijtimoiy soha jamiyatning farovonligini ta'minlashga qaratilgan turli xil faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Unga sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy himoya, madaniyat va sport kabi sohalar kiradi. Ushbu sohalarning barqaror faoliyati jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, aholining turmush darajasini yaxshilash va ijtimoiy adolatni o'rnatish uchun muhim ahamiyatga ega.

Pandemiyalar va inqirozlar ijtimoiy sohalarda bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Bularga sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan talabning keskin oshishi, ta'lim muassasalarining yopilishi va ta'lim sifatining pasayishi, ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan aholi sonining ortishi, bandlik darajasining pasayishi va tengsizlikning kuchayishi kiradi. Ushbu muammolar jamiyatning zaif qatlamlariga, jumladan, kambag'allar, nogironlar, keksa yoshdagi odamlar va migrantlarga ayniqsa qattiq ta'sir qiladi. Shu sababli, pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirini o'rganish va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu maqolaning maqsadi pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'siriga bag'ishlangan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu mavzu ko'plab tadqiqotchilar va ekspertlar tomonidan o'rganilgan. Asosiy yo'nalishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: Sog'liqni saqlash tizimi: Pandemiyalar sog'liqni saqlash tizimiga katta yuk tushiradi, tibbiy xodimlarning haddan tashqari ishlashi, resurslarning yetishmasligi va boshqa kasalliklarga chalingan bemorlarga yordam ko'rsatishning qiyinlashuviga olib keladi. COVID-19 pandemiyasi davrida ko'plab mamlakatlar sog'liqni saqlash tizimining haddan tashqari yuklanganligi va tibbiy xizmatlarning cheklanganligi bilan duch keldi (Anderson va boshq., 2020; Horton, 2020). Ta'lim: Ta'lim muassasalarining yopilishi ta'lim jarayonining buzilishiga, o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarining cheklanishiga va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Masofaviy ta'limga o'tish ko'plab o'quvchilar uchun qiyinchiliklar tug'dirdi, ayniqsa internetga ulanish imkoniyati cheklangan va kompyuter savodxonligi past bo'lgan oilalarda (Reimers & Schleicher, 2020). Ijtimoiy himoya: Pandemiya va inqirozlar davrida ishsizlik, kambag'allik va ijtimoiy izolyatsiya kabi muammolar kuchayadi, bu esa ijtimoiy himoya tizimiga talabning ortishiga olib keladi. Ijtimoiy yordam, nafaqalar va boshqa ijtimoiy xizmatlar aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash uchun muhim ahamiyatga ega (Gentilini va boshq., 2020). Demografiya: Pandemiya demografik ko'rsatkichlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi, o'lim darajasining oshishi, tug'ilish darajasining pasayishi va umr ko'rish davomiyligining qisqarishiga olib keladi. COVID-19 pandemiyasi ko'plab mamlakatlarda o'lim darajasining oshishiga olib keldi, ayniqsa keksa yoshdagi odamlar va surunkali kasalliklarga chalingan bemorlar orasida (Kontis va boshq., 2020). Bandlik va turmush darajasi: Pandemiya va inqirozlar ko'plab korxonalarining yopilishiga, ishsizlikning oshishiga va aholining turmush darajasining pasayishiga olib keladi. Ishsiz qolgan odamlar moliyaviy qiyinchiliklarga duch keladi, ijtimoiy yordamga muhtoj bo'ladi va psixologik muammolarga duch kelishi mumkin (ILO, 2020). Tengsizlik: Pandemiya va inqirozlar ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, zaif qatlamlar ko'proq zarar ko'radi va ijtimoiy adolat buziladi. Kambag'allar, nogironlar, keksa yoshdagi odamlar va migrantlar sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy himoya xizmatlaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch keladi (UN, 2020). Psixologik salomatlik: Pandemiya va inqirozlar aholining psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, stress, xavotirlik, depressiya va ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytiradi. Psixologik yordamga muhtoj bo'lgan odamlarga yordam ko'rsatish muhim ahamiyatga ega (Holmes va boshq., 2020).

METODOLOGIYA

Ushbu maqolada mavzuga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar, hisobotlar va boshqa adabiyotlarni tahlil qilish orqali pandemiya va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirining asosiy tendensiyalari aniqlandi. Qiyoslash tahlil usuli orqali turli mamlakatlarda pandemiya va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirini qiyoslash orqali umumiy va o'ziga xos xususiyatlar aniqlandi. Statistik tahlillar asosida pandemiya va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirini baholash uchun statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Sintez: Tahlil qilingan adabiyotlar va ma'lumotlarni sintez qilish orqali pandemiya va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'sirining yaxlit manzarasini yaratishga erishildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pandemiya va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta'siri quyidagilarda yaqqol namoyon bo'ldi:

Sog'liqni saqlash tizimida xususan, COVID-19 pandemiyasi global sog'liqni saqlash tizimlariga jiddiy bosim o'tkazdi. Ko'pgina mamlakatlarda quyidagi muammolar kuzatildi:

Tibbiy xodimlarning haddan tashqari bandligi: Sog'liqni saqlash tizimi xodimlari kasallanganlarga xizmat ko'rsatishda me'yordan ortiq ishlashga majbur bo'ldilar. Bu esa ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Resurslar tanqisligi: Tibbiy uskunalar, dori-darmonlar va shaxsiy himoya vositalarining yetarli emasligi tibbiy xizmatlar sifatining pasayishiga olib keldi.

Boshqa kasalliklarga e'tiborning kamayishi: Pandemiya sharoitida COVID-19 bilan kasallanganlarga ustuvor e'tibor berilgani natijasida boshqa kasalliklarga chalingan bemorlarga tibbiy xizmat ko'rsatish imkoniyati cheklangan.

O'lim darajasining oshishi: Pandemiya ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa keksalar va surunkali kasalliklarga chalinganlar orasida o'lim ko'rsatkichining oshishiga sabab bo'ldi.

Tug'ilish ko'rsatkichining pasayishi: Noaniqlik va iqtisodiy beqarorlik natijasida oilalar farzand ko'rishni kechiktira boshladilar, bu esa tug'ilish darajasining pasayishiga olib keldi.

Ta'lim tizimida:

COVID-19 pandemiyasi ta'lim sohasida ham chuqur inqirozga olib keldi. Ta'lim muassasalarining yopilishi o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini keskin chekladi, ayniqsa internetga ulanish imkoniyati cheklangan va kompyuter savodxonligi past bo'lgan oilalarda.

Ta'lim sifatining pasayishi: Masofaviy ta'limga o'tish jarayonida o'qituvchilar va o'quvchilar ko'plab muammolarga duch keldilar, bu esa umumiy ta'lim sifatining pasayishiga olib keldi.

Ijtimoiy ko'nikmalarning sustlashuvi: O'quvchilarning tengdoshlari bilan muloqot qilolmasligi ularning ijtimoiy ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Ta'limdagi tengsizlikning kuchayishi: Pandemiya ta'limda mavjud bo'lgan tengsizliklarni yanada keskinlashtirdi, zaif qatlamlar o'quvchilari bundan ko'proq zarar ko'rdilar.

Ijtimoiy himoya tizimida quyidagi ta'sirlarni yuzaga chiqardi:

Ishsizlikning oshishi: Korxonalar va tashkilotlarning faoliyati to'xtatilishi natijasida ishsizlik darajasi oshdi, bu esa aholining ijtimoiy yordamga muhtoj qatlamini kengaytirdi.

Kambag'allik darajasining o'sishi: Daromadlarning kamayishi bilan kambag'allik ko'rsatkichlari ham oshdi, ayniqsa ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlar orasida.

Ijtimoiy izolyatsiyaning kuchayishi: Karantin choralari va ijtimoiy masofalanish aholi orasida psixologik izolyatsiyani kuchaytirdi.

Yordam ko'rsatishdagi qiyinchiliklar: Yordamga muhtoj aholining ko'payishi ijtimoiy himoya tizimiga yuklama keltirdi, bu esa samarali yordam ko'rsatishni qiyinlashtirdi.

Pandemiyalar demografik ko'rsatkichlarga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi:

Umr ko'rish davomiyligining qisqarishi: O'lim darajasining ortishi natijasida ayrim mamlakatlarda umr ko'rish davomiyligi sezilarli darajada qisqardi.

Bandlik va turmush darajasi bo'yicha quyidagilarga ta'siri kuzatildi:

COVID-19 pandemiyasi bandlik va aholi turmush darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi:

Ishsizlik: xizmat ko'rsatish sohasi va kichik bizneslar eng ko'p zarar ko'rdi.

Daromadlarning kamayishi: ishsizlik va ish haqining pasayishi aholining umumiy daromadlariga salbiy ta'sir qildi.

Kambag'allik: bandlik darajasining pasayishi natijasida kambag'allik kuchaydi, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar orasida.

Ijtimoiy tengsizlik: pandemiyalar ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishga moyil bo'ladi. COVID-19 pandemiyasi davomida quyidagi holatlar kuzatildi:

Sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishdagi tengsizlik: Kambag'allar, nogironlar, migrantlar va keksalar sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalana olishda qiyinchiliklarga duch kelishdi.

Ta'lim olish imkoniyatidagi tengsizlik: Texnologik vositalardan foydalanish imkoniyati cheklangan o'quvchilar masofaviy ta'limdan to'liq foydalana olmadilar.

Ijtimoiy yordam olishdagi tengsizlik: Rasmiy hujjatlarsiz yoki norasmiy ishlovchi aholining ayrim toifalari ijtimoiy yordamdan chetda qoldi.

Pandemiya aholi ruhiy holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi, xususan:

Stress va xavotirlikning ortishi: Sog'liq va iqtisodiy barqarorlik haqidagi xavotirlar aholida ruhiy bosimni kuchaytirdi.

Depressiya va yolg'izlik: Ijtimoiy izolyatsiya va noaniqlik holatlari depressiya darajasining oshishiga sabab bo'ldi.

Uyqusizlik: Kuchli xavotir va stress uyqu buzilishlariga olib keldi.

O'z joniga qasd qilish fikrlarining kuchayishi: Ruhiy salomatligi zaif bo'lganlar orasida bu holat keskinlashdi.

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, pandemiyalar va global inqirozlar ijtimoiy sohalarga chuqur va ko'p yo'nalishli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, sog'liqni saqlash tizimi, ta'lim, ijtimoiy himoya, demografik jarayonlar, bandlik, aholi turmush darajasi, ijtimoiy tengsizlik va psixologik salomatlik kabi sohalar inqiroz davrida sezilarli muammolarga duch keladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va pandemiyalar oqibatlarini yumshatish uchun davlat organlari, xalqaro tashkilotlar hamda fuqarolik jamiyati institutlari o'zaro hamkorlikda quyidagi ustuvor choralarni amalga oshirishi maqsadga muvofiqdir:

Sog'liqni saqlash tizimini mustahkamlash:

Tibbiy xodimlarga moddiy va ma'naviy ko'mak ko'rsatish, zamonaviy tibbiy asbob-uskunalar, dori-darmonlar va shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minot darajasini oshirish, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlash:

Masofaviy ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish, o'qituvchilar malakasini oshirish, barcha ijtimoiy qatlamlar uchun ta'limga teng va adolatli kirish imkonini yaratish.

Ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish:

Ishsizlik nafaqalarini oshirish, kambag'al va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga manzilli yordam ko'rsatish, ijtimoiy xizmatlarning hajmi va sifati bo'yicha islohotlar olib borish.

Demografik siyosatni takomillashtirish:

Aholi salomatligini yaxshilash orqali o‘lim darajasini kamaytirish, yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlash va farzand ko‘rishni rag‘batlantirish orqali tug‘ilish ko‘rsatkichlarini barqarorlashtirish.

Bandlikni tiklash va rivojlantirish:

Yangi ish o‘rinlarini yaratish, ayniqsa xizmat ko‘rsatish sohasi va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash, zamonaviy kasb-hunar va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish.

Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish:

Ijtimoiy adolatni ta‘minlash, zaif va ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar uchun sog‘liqni saqlash, ta‘lim va ijtimoiy xizmatlardan teng foydalanish imkoniyatlarini yaratish.

Psixologik salomatlikni qo‘llab-quvvatlash:

Ruhiy salomatlik bo‘yicha profilaktik va terapevtik xizmatlarni kengaytirish, psixologik yordamga muhtoj aholiga manzilli xizmatlar ko‘rsatish, stigma va diskriminatsiyaga qarshi faol kurash olib borish.

Ushbu kompleks yondashuv pandemiya va boshqa inqiroz holatlarining ijtimoiy sohalarga salbiy ta‘sirini kamaytirish, aholining hayot sifati va farovonligini oshirish, shuningdek, jamiyatning barqaror rivojlanishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu maqolada pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga ta‘siri o‘rganildi. Sog‘liqni saqlash, ta‘lim, ijtimoiy himoya, demografiya, bandlik, turmush darajasi, tengsizlik va psixologik salomatlik pandemiyalar va inqirozlar davrida muammolarga duch keladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun hukumatlar, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati birgalikda harakat qilishi kerak. Sog‘liqni saqlash tizimini mustahkamlash, ta‘limni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy himoyani kuchaytirish, demografik siyosatni takomillashtirish, bandlikni tiklash, tengsizlikni kamaytirish va psixologik yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun quyidagi yo‘nalishlar taklif etiladi: Pandemiyalar va inqirozlarning ijtimoiy sohalarga uzoq muddatli ta‘sirini o‘rganish. Turli xil ijtimoiy guruhlar (yoshlar, keksa yoshdagi odamlar, nogironlar, migrantlar) pandemiyalar va inqirozlarning ta‘sirini tahlil qilish. Inqirozga qarshi choralar va ijtimoiy siyosatning samaradorligini baholash. Pandemiyalarga va inqirozlarga tayyorgarlik ko‘rish va ularga qarshi kurashish uchun yangi strategiyalarni ishlab chiqish. Ushbu tadqiqotlar natijalari pandemiyalarga va inqirozlarga qarshi kurashish, ijtimoiy sohalarni mustahkamlash va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Anderson, R. M., va boshq. (2020). How will country-based mitigation measures influence the course of the COVID-19 epidemic? *The Lancet*, 395(10228), 931-934.

2. Gentilini, U., va boshq. (2020). Social protection responses to COVID-19: A real-time review of country measures. World Bank.

3. Holmes, E. A., va boshq. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: A call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, 7(10), 873-880.

4. Horton, R. (2020). Offline: COVID-19 is magnifying inequalities. *The Lancet*, 395(10228), 875.

5. ILO. (2020). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work*. Seventh edition. International Labour Organization.

6. Kontis, V., va boshq. (2020). Magnitude, demographics and dynamics of the effect of the first wave of the COVID-19 pandemic on all-cause mortality in Europe: A population-based study. *The Lancet Public Health*, 5(11), e635-e647.

7. Reimers, F. M., & Schleicher, A. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 pandemic. OECD.

8. UN. (2020). *Shared responsibility, global solidarity: Responding to the socio-economic impacts of COVID-19*. United Nations.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, mart, 3-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournlbot](https://t.me/marketinjournlbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**